

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

РОБОЧА ПРОГРАМА

**з дисципліни «Професійна етика»
ступінь вищої освіти: молодший бакалавр
галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність: 053 Психологія
освітньо-професійна програма: «Психологія»**

кафедра психології та соціальної роботи

Форма навчання	Курс	Се-местр	Лекції (год.)	Практ. (семін.) (год.)	ІРС (год.)	Тренінг (год.)	Самост. робота студ. (год.)	Разом (год.)	Залік (сем.)	Екз. (сем.)
Денна	2	2	28	28	3	4	87	150	2	-

**Тернопіль – ТНЕУ
2020**

Робочу програму склав доцент кафедри психології та соціальної роботи,
к.психол.н., доцент **Гірняк Андрій Несторович**.

Розглянуто та схвалено групою забезпечення спеціальності 053 Психологія,
протокол № 1 від 28 серпня 2020 р.

Керівник групи
забезпечення спеціальності
д.психол.н., професор

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'Анатолій Фурман', written over a horizontal line.

Анатолій ФУРМАН

СТРУКТУРА РОБОЧОЇ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ “ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА”

1. Опис дисципліни “Професійна етика”

Дисципліна “Професійна етика”	Галузь знань, спеціальність, СВО	Характеристика навчальної дисципліни
Кількість кредитів – 5	Галузь знань – 05 «Соціальні та поведінкові науки»	Статус дисципліни вибіркова Мова навчання українська
Кількість залікових модулів – 4	спеціальність – 053 «Психологія»	Рік підготовки: <i>Денна</i> – 2 Семестр: <i>Денна</i> – 2
Кількість змістових модулів – 2	Ступінь вищої освіти – молодший бакалавр	Лекції: <i>Денна</i> – 28 Практичні заняття: <i>Денна</i> – 28
Загальна кількість годин: – 150		Самостійна робота: <i>Денна</i> – 91 Індивідуальна робота: <i>Денна</i> – 3
Тижневих годин: денна форма навчання – 10, з них аудиторних – 4		Вид підсумкового контролю <i>залік</i>

2. Мета і завдання дисципліни «Професійна етика»

2.1. Мета вивчення дисципліни.

Особливе місце у діяльності психолога займає налагодження взаємовідносин з людьми різних категорій, у зв'язку з цим гостро постає питання про співвідношення діяльності психолога з нормами професійної етики. Тому важливо, щоб майбутні психологи стали компетентними в питаннях етичних аспектів своєї професії, оскільки ця дисципліна покликана сформувати сукупності моральних імперативів про обов'язки психолога, його етичні зобов'язання, про межі його професійної та особистої свободи як фахівця, чия робота пов'язана з втручанням в особисте життя людини.

Значну роль в подоланні розриву між основами професійної етики та їх реальним здійсненням в практичній діяльності відіграє система професійної підготовки психологів всіх рівнів.

Метою викладання навчальної дисципліни «Професійна етика» є надати студентам необхідні знання з основ професійної етики психолога, з етичної комунікації в професійній діяльності, про способи її використання у практичній діяльності; сформувати вміння і навички реалізації професійної етики на практиці.

2.2. Завдання вивчення дисципліни:

- сформувані знання студентів про предмет та основні категорії етичної теорії, основні принципи і норми професійної етики психолога;
- розкрити специфіку етичних проблем роботи психолога з різними категоріями клієнтів в діагностиці, консультуванні, корекції, терапії та інших напрямках роботи;
- ознайомити з правами клієнтів та пацієнтів психологів, відповідальність і права психологів в їх роботі;
- сформувати вміння оцінювати дотримання та порушення етичних принципів і норм в фаховій діяльності психологів;
- домогтися опанування студентами основними методами оцінки професійних кодексів у психології.

Предмет курсу – це спеціальні етичні проблеми, що виникають в діяльності професійного психолога: в практичній роботі з клієнтами та пацієнтами, у відносинах з колегами, роботодавцями, населенням.

2.3 Передумови для вивчення дисципліни.

Набуття студентами компетентності з курсу можливе за актуалізації їхніх знань з дисциплін «Риторика», «Соціально-психологічний практикум», «Соціальна психологія», «Вікова та педагогічна психологія».

3. Програма навчальної дисципліни:

Змістовий модуль 1. ПСИХОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ

Тема 1. Предмет та завдання професійної етики психолога.

Предмет та об'єкт професійної етики психолога. Етика як філософська наука. Сутність і значення поняття «мораль». Мораль як спосіб універсальної оцінки вчинків та поведінки особистості. Моральні цінності. Толерантність. Патріархальна мораль. Деонтологія як вчення про обов'язок. Принцип справедливості та принцип обов'язку перед суспільством. Завдання професійної етики психолога.

Література: основна: 3, 5, 11, 15.

Тема 2. Історія професійної етики.

Поняття про «кодекс честі». Перші професійно-етичні кодекси часів середньовіччя XI-XII ст.. Моральний кодекс лікарів «Клятва Гіппократа». Перші етичні кодекси психолога.

Міжнародні організації психологів. Міжнародний союз психологічної науки. Російське психологічне товариство. Американська психологічна асоціація. Етичний кодекс психолога в Україні.

Література: основна: 5, 14, 10,11, 15.

Тема 3. Принципи професійної етики психолога.

Принципи надання психологічної допомоги. Питання добровільного отримання допомоги. Основні поняття, принципи професійної етики психолога. Професійна тайна і конфіденційність. Компетентність та відповідальність. Принципи етичної та юридичної правочинності. Благополуччя клієнта і професійна кооперація. Принцип морально-позитивного ефекту професійних дій психолога. Інформована (обізнана) згода клієнта при роботі психолога.

Література: основна: 1, 3, 14, 9, 8.

Тема 4. Професійні ризики психологів.

Цілісність особистості, професійна деформація і вигорання в роботі психолога. Проблема професійної деструкції у розвитку психолога. Особисті переконання психолога та їх вплив на професійну діяльність. Взаємодія психолога з пацієнтом, з батьками (представниками) пацієнта, з державними органами (опіка, правоохоронні органи, судова експертиза і т.д.).

Література: основна: 14, 9,6,8.

Тема 5. Етичні труднощі та помилки психологів-початківців.

Гіперопіка клієнта та надцінність консультанта. Самоствердження психолога на консультації. Надмірна природність чи штучність психолога-консультанта. Переоцінювання ролі психодіагностики. Психолог переживає проблеми клієнта як свої власні. Багаточасова консультація як помилка психолога. Встановлення діагнозу лише за результатами тестових завдань. Вільне поводження з діагностичним інструментарієм. Жорстке дотримання обраної гіпотези. Прагнення обов'язково дати пораду.

Маніпулювання. Перенос та контрперенос. Розмежування особистих та професійних відношень.

Література: основна: 12, 14, 7, 9.

Змістовий модуль 2. ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТАНДАРТИ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА

Тема 6. Етичні проблеми окремих напрямків діяльності психолога.

Етика психологічного консультування. Моральні колізії сімейної психології. Етичні особливості роботи з дітьми та підлітками. Етичні проблеми викладання психології в різних аудиторіях.

Етичні питання клінічної психології та психіатрії. Етичні основи та принципи клінічної психології. Етика спілкування з родичами психіатричних (і наркозалежних) пацієнтів.

Література: основна: 1, 14, 15, 8.

Тема 7. Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях.

Робота з людьми в екстремальних ситуаціях і станах, її моральні ризики та проблеми. Етичні аспекти геронтопсихології. Психологічні проблеми спілкування у старечому віці. Робота з важкохворими та вмираючими – етичні аспекти. Емоційне обнадіювання на успіх лікування. Егротогенія та ятрогенія

Література: основна: 14, 1, 3, 9.

Тема 8. Етика психологічних досліджень.

Етика наукового дослідження в психології. «Етичний Кодекс психолога» – «Етичні правила психологічних досліджень». Зарубіжні етичні комітети при установах. Деонтологічний аналіз психологічних досліджень. Зв'язок етики та права в психології.

Етичні аспекти психологічної діагностики. Професійна компетентність. Конфіденційність дослідження. Об'єктивність дослідження. Принцип профілактичного викладення матеріалу. Принцип обмеженого поширення спеціальних методик.

Література: основна: 8, 14, 15, 8.

Тема 9. Імідж та етикет психолога.

Природа і мистецтво як фактори підтримки професіоналізму психолога. Основи етикету і ділової культури у роботі психолога. Професійний імідж психолога та зміцнення авторитету психології в суспільстві. Психологічна структура іміджу професіонала.

Література: основна: 13, 14, 4, 8, 11.

4. Структура залікового кредиту з дисципліни «Професійна етика»

(денна форма навчання)

	Кількість годин				
	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота	Контрольні заходи
Змістовий модуль 1. ПСИХОЛОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ					
Тема 1. Предмет та завдання професійної етики психолога.	4	4	9	-	-
Тема 2. Історія професійної етики.	2	2	10	-	-
Тема 3. Принципи професійної етики психолога.	4	4	9	1	-
Теми 4. Професійні ризики психологів.	2	2	10	-	-
Тема 5. Етичні труднощі та помилки психологів-початківців.	4	4	10	1	МКР – 2 год.

Змістовий модуль 2. ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТАНДАРТИ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА					
Тема 6. Етичні проблеми окремих напрямків діяльності психолога.	2	2	10	-	-
Тема 7. Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях.	4	4	9	-	-
Тема 8. Етика психологічних досліджень.	2	2	10	1	-
Тема 9. Імідж та етикет психолога.	4	4	10		РКР – 2 год
Разом	28	28	87	3	

5. Тематика практичних занять

Практичне заняття № 1

Тема: «Предмет та завдання професійної етики психолога».

Мета: забезпечити оволодіння студентами основними категоріями професійної етики психолога, окреслити її основні завдання як фахової дисципліни.

Питання для обговорення:

1. Предмет та об'єкт професійної етики психолога.
2. Сутність і значення поняття «мораль».
3. Мораль як спосіб універсальної оцінки вчинків та поведінки особистості.
4. Деонтологія як вчення про обов'язок.
5. Принцип справедливості та принцип обов'язку перед суспільством.
6. Основні завдання професійної етики психолога.

Рекомендована література: 3, 14, 5,11, 15.

Практичне заняття № 2

Тема: «Історія становлення професійної етики».

Мета: сформуванню в студентів знання про основні етапи становлення «кодексів» та постановня психологічних асоціацій.

Питання для обговорення:

1. Поняття про «кодекс честі».
2. Професійно-етичні кодекси часів середньовіччя (XI-XII ст.).
3. Особливості морального кодексу лікарів.
4. Виникнення етичного кодексу психолога.
5. Міжнародні організації психологів та Американська психологічна асоціація.
6. Порівняння професійних кодексів психолога різних країн та асоціацій.

Рекомендована література: 5, 14, 10,11, 15.

Практичне заняття № 3

Тема: «Етичний кодекс психолога».

Мета: сформуванню в студентів знання про основні складові Етичного кодексу психолога.

Питання для обговорення:

1. Характеристика розділів етичного кодексу психолога:
 - а) відповідальність;
 - б) компетентність;

- в) захист інтересів клієнта;
 - г) конфіденційність;
 - д) етичні правила психологічних досліджень;
 - е) кваліфікована пропаганда психології;
 - ж) професійна кооперація.
2. Етичний кодекс психолога-діагноста.
 3. Професійний кодекс етики для психологів (Бонн, ФРН).
- Рекомендована література** 5, 14, 10,11, 15.

Практичне заняття № 4-5

Тема: «Принципи професійної етики психолога».

Мета: ознайомити студентів із особливостями надання психологічної допомоги у відповідності з етичними принципами.

Питання для обговорення:

1. Принципи надання психологічної допомоги.
2. Питання добровільного отримання допомоги.
3. Основні поняття, принципи професійної етики психолога.
4. Професійна тайна і конфіденційність. Компетентність та відповідальність.
5. Принципи етичної та юридичної правочинності.
6. Благополуччя клієнта і професійна кооперація.
7. Принцип морально-позитивного ефекту професійних дій психолога.
8. Інформована (обізнана) згода клієнта при роботі психолога.

Рекомендована література: 1, 3, 9, 6,14.

Практичне заняття № 6

Тема: «Професійні ризики психологів».

Мета: розкрити особливості професійного ризику у діяльності психолога.

Питання для обговорення:

1. Професійна деформація і вигорання в роботі психолога.
2. «Кризи розчарування» і основні етапи розвитку психолога-професіонала.
3. Проблема професійної деструкції у розвитку психолога.
4. Основні заходи та методи убезпечення від травматизації та вигорання психологів, психотерапевтів.
5. Особисті переконання психолога та їх вплив на професійну діяльність.

Рекомендована література: 5, 8, 9, 10,15.

Практичне заняття № 7-8

Тема: «Етичні труднощі та помилки психологів-початківців».

Мета: розкрити основні помилки психологів-початківців та етичні труднощі, що виникають у процесі професійної взаємодії.

Питання для обговорення:

1. Гіперопіка клієнта та надцінність консультанта.

2. Класифікація помилок психологів-консультантів за Р.С. Немовим та способи їх усунення.
3. Самоствердження психолога на консультації.
4. Надмірна природність чи штучність психолога-консультанта.
5. Переоцінювання ролі психодіагностики.
6. Багаточасова консультація як помилка психолога.
7. Особливості встановлення діагнозу.
8. Діагностичний інструментарій та вимоги щодо застосування.
9. Маніпулювання. Перенос та контрперенос. Розмежування особистих та професійних відношень.

Рекомендована література: 2, 4, 3; 7, 9, 15.

Практичне заняття № 9-10

Тема: *«Етичні проблеми окремих напрямків діяльності психолога».*

Питання для обговорення:

1. Етика психологічного консультування.
2. Моральні колізії сімейної психології.
3. Етичні особливості роботи з дітьми та підлітками.
4. Головний «етичний парадокс» психології.
5. Моральні виміри людського спілкування (толерантність, повага, співчуття, милосердя, любов) та їх значення у професійній діяльності психолога.
6. Культура спілкування та етикет у роботі психолога.
7. Бар'єри і труднощі спілкування у роботі психолога та їх подолання.
8. Етичні питання клінічної психології та психіатрії.
9. Етичні основи та принципи клінічної психології.
10. Етика спілкування з родичами психіатричних (і наркозалежних) пацієнтів.

Рекомендована література: 1, 4, 7; 6, 8.

Практичне заняття № 11

Тема: *«Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях».*

Питання для обговорення:

1. Робота з людьми в екстремальних ситуаціях і станах, її моральні ризики та проблеми.
2. Етичні аспекти геронтопсихології.
3. Психологічні проблеми спілкування у старечому віці.
4. Робота з важкохворими та вмираючими – етичні аспекти.
5. Емоційне обнадіювання на успіх лікування.
6. Егротогенія та ятрогенія.

Рекомендована література: 1, 3, 9.

Практичне заняття № 12-13

Тема: *«Етика психологічних досліджень».*

Питання для обговорення:

1. Етика наукового дослідження в психології.
 2. «Етичні правила психологічних досліджень».
 3. Деонтологічний аналіз психологічних досліджень.
 4. Зв'язок етики та права в психології.
 5. Етичні аспекти психологічної діагностики.
 6. Професійна компетентність та конфіденційність дослідження.
 7. Об'єктивність дослідження.
 8. Принцип профілактичного застосування матеріалу.
 9. Принцип обмеженого застосування спеціальних методик.
- Рекомендована література:** 1, 2, 8, 14, 15

Практичне заняття № 14

Тема: «Імідж та етикет психолога».

Питання для обговорення:

1. Природа і мистецтво як фактори підтримки професіоналізму психолога.
2. Основи етикету і ділової культури у роботі психолога.
3. Морально-етичні проблеми міжособистісного спілкування у взаємодії типу «психолог-клієнт»
4. Професійний імідж психолога та зміцнення авторитету психології в суспільстві.
5. Психологічна структура іміджу професіонала.
6. Детермінанти іміджу практичного психолога.

Рекомендована література: 4, 8, 11, 15.

6. Комплексне практичне індивідуальне завдання

КПЗ виконується студентами у формі письмового теоретико-методологічного перспективного плану власного розвитку або відрефлексованої і частково технологізованої програми самовдосконалення, що містить елементи антиципації, гіпотетичного розгортання життєвих шляхів власної самореалізації і самоутвердження. Для цього студенти протягом вивчення кожного із змістових модулів навчального курсу мають визначитися із низкою засадничих параметрів (ідеалізм – матеріалізм, гедонізм – аскетизм, мораль-моральність, способи подолання професійних дилем тощо), котрі є визначальними при складанні згаданої план-карти.

Перспективний план особистого розвитку має складатися із двох компонентів:

1. Короткостроковий (орієнтуючись на зону найближчого розвитку);
2. Довгостроковий (відповідно до власного уявлення ідеального образу самоактуалізованої особистості). Наприклад “Я через 20 років”.

За бажанням студента презентована індивідуальна робота може замінятися іншими формами чи видами науково-дослідної роботи:

1. Проведення тематичного конкретно-соціологічного дослідження із складанням відповідної анкети для збору емпіричних даних і їх подальшого теоретичного узагальнення.
2. Підготовка комплексної доповіді із проблематики ділового етикету.

3. Організація та проведення командних диспутів (на тему, що стосується професійної етики соціального працівника). Підготовка членів команд.

4. Складання глосарію категорій і понять із зазначеної тематики;

5. Складання бібліографії із зазначеної тематики.

Успішно виконана робота оцінюється як "зарахована". У випадку неповного висвітлення питань проекту (перспективного плану особистого розвитку) робота повертається студентові на доопрацювання.

Форма контролю – участь в обговоренні тем з обраної проблематики; виконання практичних завдань щодо вирішення змодельованих ситуацій; виконання і захист перед групою КППЗ з практики налагодження гуманно-зорієнтованої взаємодії з колегами та клієнтами, а також конструктивного вирішення ймовірних конфліктних ситуацій засобами етично збагаченої комунікації.

7. Самостійна робота студентів

№ п/п	Пропонована тематика	К-сть год.
1	Тема 1. Предмет та завдання професійної етики психолога.	9
2	Тема 2. Історія професійної етики.	10
3	Тема 3. Принципи професійної етики психолога.	9
4	Теми 4. Професійні ризики психологів.	10
5	Тема 5. Етичні труднощі та помилки психологів-початківців.	10
6	Тема 6. Етичні проблеми окремих напрямків діяльності психолога.	10
7	Тема 7. Моральні проблеми роботи психолога в особливих ситуаціях.	9
8	Тема 8. Етика психологічних досліджень.	10
9	Тема 9. Імідж та етикет психолога.	10
	Разом:	87

8. Тренінг з дисципліни

Тема: «Майстерність телефонного спілкування із дотриманням норм ділового етикету»

Завдання тренінгу:

- узагальнити і систематизувати знання учасників про норми та правила телефонного етикету;
- поглибити вміння і навички спілкування по телефону та в Інтернеті з дотриманням правил мовленнєвого етикету;
- розвивати прийоми та техніки мовленнєвої діяльності та комунікативні навички студентів;
- відпрацювання корпоративних стандартів телефонного спілкування;
- розробка та оформлення характеристики різних стилів ведення телефонної розмови.

Структура тренінгу

Частина тренінгу	Завдання тренінгу	Вправи	Тривалість
Вступна	Створити сприятливий психологічний простір. Засвоїти правила роботи групи. Налагодження зворотного зв'язку “студент-група” і “група-студент”.	Знайомство. Правила. Розминка. Очікування. Вправи на рефлексію.	До 15 хв.
Основна	Оцінка рівня поінформованості щодо проблеми. Актуалізація проблеми та конкретних завдань для її вирішення. Надання інформації. Засвоєння знань. Формування умінь, навичок. Підведення підсумків щодо змісту роботи.	Інтерактивні техніки. Вправи на оцінку групових процесів, стану групи.	Різниця між вступною і заключною частинами.
Заклучна	Підведення підсумків щодо процесу роботи. Оцінка отриманого досвіду. Налаштування учасників на атмосферу звичайного життя.	Вправи на рефлексію та відновлення сил учасників. Прощання.	До 15 хв.

9. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни “Професійна етика” використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студентів:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування за кожним змістовим модулем;
- ректорська контрольна робота;
- КПЗ.

10. Критерії, форми поточного та підсумкового контролю

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) з дисципліни “Професійна етика” визначається як середньозважена величина, в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Для заліку:

Заліковий модуль 1 (підсумкове тестування)	Заліковий модуль 2 РКР (ректорська к/р)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за КПЗ та поточне опитування)
30	40	30
Усне опитування під час занять (5 тем по 10 балів = 50 балів). Письмова робота 50 балів	Усне опитування під час занять (4 тем по 10 балів = 40 балів). Письмова робота 60 балів	1. Написання КПЗ у формі письмового теоретико-методологічного перспективного плану власного розвитку - 60 балів. 2. Захист КПЗ - 30 балів. 3. Участь у тренінгах – 10 балів.

Шкала оцінювання:

За шкалою ТНЕУ	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)
75–84		C (добре)
65–74	задовільно	D (задовільно)
60–64		E (достатньо)
35–59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1–34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

№	Найменування	Номер теми
1.	Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч.-метод. посіб. / Т. А. Колтунович; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. - Чернівці : Рута, 2017. - 232 с. http://medbib.in.ua/etichniy-kodeks-psihologa654.html	1-9
2.	Профессиональный кодекс этики для психолога. Бонн, ФРГ // Вопросы психологии. –2019.–№6.	3, 9
3.	Положення про психологічну службу системи освіти України (03.05.1999)	3, 8
4.	Етичний кодекс психолога / Психолог. – 2017. – №43 (139). – С.1-4 (вкладка).	8
5.	Кваліфікаційна характеристика. Практичний психолог. Посадові обов'язки	5, 7, 8
6	Этические стандарты психолога, принятые американской психологической ассоциацией. Подробнее: https://bookap.info/genpsy/bachkov_vvedenie_v_professiyu_psiholog/gl139.shtm	4, 6
7.	Електронний варіант лекцій	1-9
8.	Електронний варіант практичних занять	1-9

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учеб. пос. для студентов ст. курсов психол. фак. – К.: Укртехпрес, 2017. – 216с.
2. Динамика ценностей в социальной работе / Под ред. Стивена Шардлоу. К., 2016. 206 с.
3. Ермоленко А.Н. Этика ответственности и социальное бытие человека (Современная немецкая практическая философия). – К., 2015. – 200с.
4. Етичний кодекс психолога / Психолог. – 2017. – №43 (139). – С.1-4 (вкладка).
5. Климов Е.А. Общечеловеческие ценности глазами психолога профессионала // Психологический журнал. Т.14. – 2017. – №4. – С.130-136.
6. Колтунович Т. А. Етичний кодекс психолога : навч.-метод. посіб. / Т. А. Колтунович; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. - Чернівці : Рута, 2017. - 232 с.
7. Малахов В.А. Этика: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2018. – 384с.
8. Нормы профессиональной этики для разработчиков и пользователей психоаналитических методик. Стандартные требования к психологическим тестам. –

Ярославль: «Дебют», 2017. – 18с.

9. Положення про психологічну службу системи освіти України (03.05.2015)
10. Протанская Е. С., Семенова С. В., Ходаковская. О. В. Профессиональная этика психолога: [учеб. и прак-м для академ. бакалаврата]. М. : Юрайт, 2016. – 233 с.
11. Профессиональный кодекс этики для психолога. Бонн, ФРГ // Вопросы психологии. – 2019. – №6.
12. Хартия прав человека: Всеобщая Декларация прав человека (Принята Генеральной Ассамблеей ООН 10 декабря 1948г.)
13. Браим И.Н. Этика делового общения. – Мн., 1994.
14. Возможна ли нравственная психология? //Человек. -1998.-№2-3.
15. Кант И. Из лекций по этике // Этическая мысль: научно-публицистические чтения. – М., 1990.